

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtul fogva mindeneknél magasb,
Csak szépséges császárságra méltó,
Hogy szent korona téged méltán illet.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroszlán,
Azért neveztek bátor Lászlónak,
Mikoron méglen ifjúdad voltál.

A kor szelleme, másrészt László nagy tekintélye és egyházas gondolkodása hozta magával, hogy az egyháziak életviszonyainak szabályozásába is belenyúlt. Mintegy száz évvel halála után (1192) a római szentszék a szentek közé iktatta Lászlót, Magyarország nyolcadik királyát. Szentté avatásában szerepet játszott az is, hogy részletesen szabályozta az egyházi ünnepeket, a templomba járást és a keresztény házasságot.

A szent lovagkirály hatása népe körében egyre csak növekedett. A *főurak* becsülték uralkodói érényeiért; az *egyház* messzemenően támogatta páratlan bőkezűségéért; a *vitézek* pedig – akik közül termetegy fejfel kimagaslott – tisztelték bátorságáért, a harcokban mutatott katonai érényeiért.

A néphit szerint a szent király mindannyiszor elhagyta síri ágyát, amidőn a magyart veszély fenyegette. Megjelent nagy lován, hatalmas csatabárdjával, és diadalra segítette a küzdő magyar sereget.

Miben volt varázsereje? Talán Prohászka Ottokár összegezte legkifejezőbben. „A magyar eszmény Lászlóban lett kereszténnyé és szentté. A kereszténység ezentúl már nemzeti létté, a keresztény király a nemzet hőségé lett.”

A történelmi Magyarország sok katolikus templomában találkozhatunk Szent László képzőművészeti értékű ábrázolásával, életművének felelevenítésével. Kimagaslóan szép, nemesveretű emléket állít a Nagybaldogasszonyról elnevezett budavári főtemplom, vagy közhasználatú nevén – Mátyás-templom északi mellékszentélye, a Szent László kápolna. Északi és keleti falán Lotz Károly hármastagozású képeiben gyönyörködhetünk. Az oltár fölötti a király holttestével kapcsolatos csodákat ábrázolja: Angyal húzza Szent László testét szekerén Nagyváradra; László sírba tétele; A sírnál hamisan esküvő halállal lakol. Az északi falon balról jobbra haladva: A cserhalmi ütközet; A király vizet fakaszt a kősziklából; A nagyváradi székesegyház építése. 1695-ből keltezett egyházi ének a magyar szentekről, melyben Szent László említést nyer, máig közismert templomainkban:

„Isten, hazánkért térdelünk Elődbe, Rút bűneinket jószággal föld be, Szent magyaroknak tiszta lelkét nézzed, Érdemét idézzed! – István királynak szíve gazdagságát, Szt. Imre herceg kemény tisztaságát, *László királynak vitéz lovagságát*, Ó, ha csak ezt látnád!”

Szent László halálának kilenc évszázados jubileumán Magyarország nemesszívű, vitéz és becsületes lelkű, nagy királyára emlékezünk szeretettel. Az emlékezés iskoláinknak, történelemtanárainknak is szent kötelessége.

DR. H. TÓTH ISTVÁN
Tanítóképző Főiskola
Kecskemét

Megújul-e kiejtéstaniításunk?

Reményeink szerint az 1995–96. tanévtől bevezetjük, az immár egységes szemléletű, konszenzuson alapuló új, az anyanyelv-pedagógiai nevelést-oktatást szolgáló főiskolai tankönyvet a

tanítójelöltek részére.* A címben feltett kérdésre csak igenlő lehet a válasz, ha mi is úgy akarjuk, ha úgy válogatjuk gyakorlataink anyagát, ha pragmatikusan közelítünk ehhez a rendkívül bonyolult anyanyelv-pedagógiai problémához...

Az új tantárgypedagógiai könyv vonatkozó fejezetében a kiejtés tanításának módszertani kérdéseivel foglalkozom elsősorban. Mivel nemcsak a közismert tevékenységfajták tanítására kívánjuk felkészíteni a tanítójelölteket, hanem mélyebb szaktudományos ismereteket is akarunk közvetíteni, ezért adtuk ezt a címet: *A kiejtéstanítás pedagógiája*.

A nyelvtudománynak a hangtannal foglalkozó fejezetei, kutatásai és kutatási eredményei jelölik ki számunkra a témakör ismeretbázisát. Ennek korrekt összefoglalását adja az A. JÁSZÓ ANNA által szerkesztett, *A magyar nyelv könyve* című, gondosan, korszerű szemlélettel megírt főiskolai tankönyve.

A beszélőszervek működésével tisztában kell lennünk. Hogy miért? Az okok közül csupán a legjelentősebbeket említjük, ezek:

- a) a kiejtési gyakorlatok tervezése, szervezése;
- b) a kiejtési hibák felismerése és javítása;
- c) a beszédhibás gyermekekhez való viszony kialakítása.

A beszédhangokkal foglalkozó *beszédpercepció*, valamint az ehhez kapcsolódó *percepció*s bázis működéssorozatának ismerete ugyancsak javíthatja kiejtéstanítási gyakorlatunk eredményességét. A magán- és mássalhangzók jellemzésének, továbbá csoportosításának elméleti tudnivalói mellett a *funkcionális fonetika* gyakorlatias megállapításai nyújtanak hatékony segítséget

- a) a kiejtés-olvasás-nyelvtan tanítása kapcsolatrendszerének világos megértéséhez;
- b) a kiejtéstanítás változatos gyakorlattípusainak elkészítéséhez;
- c) a nyelvjárási kiejtésváltozatok jobb színvonalú megismeréséhez.

A beszédhangtól a szövegig, vagyis a nyelv és a beszéd valamennyi szintjén jelen vannak a szegmentum fölötti tényezők, azaz a *szupraszegmentális tényezők*, tehát a

- a) hangerő, hangsúly, hanglejtés, hangszínezet;
- b) beszédszünet, határjegy (junktúra);
- c) beszédtempó (beszédíram), ritmus-

ezek a beszéd folyamatban együttesen jelentkeznek, egymással szorosan összefüggenek, így szétválasztásuk célszerűtlen, szükségtelen. Kiváltképp a szövegekhez fűződő kiejtéstanítási tevékenység bizonyítja a szupraszegmentális tényezők gyakoroltatásának fontosságát.

A magyar *artikulációs bázis* jellemzőinek számbavétele mellett a *kiejtési norma* bonyolult kérdéskörének a feltárása visz közelebb bennünket a *beszéd- és kiejtési hibák* felismeréséhez, megállapításához.

A kiejtéstanítás pedagógiája a neveléstudomány és a pszichológia gyakorlatközei fejezeteiből meríti ismeretanyagát, különös tekintettel a kisiskolás gyermekek (6–10 évesek) kiejtésének rendszeres, tervszerű, tudatos ápolására. Ennek a *tanítói alapállásnak* a kialakítását szolgálja programunk, felépítése a következő:

1. *A kiejtéstanítás cél-, feladat- és követelményrendszere*
2. *A kiejtés-olvasás-nyelvtan tanításának kapcsolatrendszere*
 - 2.1. A magyar artikulációs bázis jellemzői.
 - 2.2. A kiejtési norma.
 - 2.3. A nyelvjárási kiejtésváltozatokhoz való viszonyulás.

* Az új módszertani tankönyvet a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola jelenteti meg *Kernya Róza* főszerkesztésében.

3. A kiejtési gyakorlatok funkcionális rendszere

3.1. A tevékenységfajták.

3.2. A kiejtési gyakorlattípusok a fokozatosság szempontjából.

3.2.1. Ismérvek-Háttérinformációk.

3.2.2. Módszerek-javaslatok.

3.2.3. Követelmények-Normaalkalmazás.

4. Az elemi iskoláztatásban résztvevő gyermekek kiejtési típushibái, ezek korrekciója

4.1. A kiejtési hibák felismerése és javítása.

4.2. A beszédhibák felismerése és javítása.

4.3. A beszédhibás gyermekekkel való bánásmód.

Lássuk a kiejtéstaniítás cél-, feladat- és követelményrendszerét!

Olyan tanítói szemlélet és tevékenységrendszer kialakítása, amely lehetővé teszi, hogy a kiejtéstaniítás a tanulásszervezés és tanulá irányítás elidegeníthetetlen részévé váljon, az olvasás, a nyelvtan és helyesírás tanításával integrálódjon.

A kiejtéstaniítás természetes nyelvörkődés, hatékony nyelv- és beszédápolás, ha olyan tanítói szemléletet és tevékenységet jelent, amely az elemi iskoláztatásban a gyermekek elhangzó beszédét a köznyelvi kiejtés normáinak megfelelően fejleszti, különös tekintettel a kommunikációban létrejövő élő szövegre. A kiejtéstaniításban szem előtt kell tartani:

a) a nyelvi-fonetikai hallás fejlesztését;

b) a tanulók tudják érzékelni beszélőszerveik mozgását, az artikulációt, a szájüregben keletkezett akadályok helyét stb.

Az elhangzó beszéddel kapcsolatos tanítási gyakorlat legyen tekintettel az írott beszédre is, kerülendő az aránytalanság, az egyoldalúság.

A kisgyermek anyanyelvhasználata elsődlegesen a szóbeliséghez van kötve, ezért:

a) tanítanunk kell a normakövető helyes kiejtésnek az elméleti ismereteit;

b) rendszeresen és változatos módszerekkel gyakoroltatnunk kell ezeket az ismereteket:

Tevékenységfajták	Évfolyamok			
	1.	2.	3.	4.
Beszédlejtés	I+GY ⁺	GY	GY	GY
Beszédhangadás	I+GY	I+GY	GY	GY
Artikuláció	I+GY	I+GY	GY	GY
Beszédritmus	I+GY	GY	GY	GY
Időtartam	I+GY	GY	GY	GY
Hangsúly	I+GY	I+GY	GY	GY
Hanglejtés	I+GY	I+GY	GY	GY
Beszéd folyamat-váltás		I+GY	GY	GY
a) hangerőváltás		I+GY	GY	GY
b) hangmagasság-váltás			I+GY	GY
c) tempó-váltás			I+GY	GY
Hangkapcsolatok		I+GY	GY	GY
Szünnettartás			I+GY	GY

+ Megjegyzés: I=ismeretnyújtás; GY=gyakoroltatás

A nyelvi tevékenység akusztikai oldala az értelmes, helyes és szép kiejtés, amely a verbális kommunikációnak mint rendszernek egyik lényeges formai sajátossága. Ebből adódik anyanyelvi-pedagógiai feladataink egyike, a beszédkultúra gondozása. A vele összefüggésben levő követelmény az, hogy a beszéd feleljen meg a köznyelvi kiejtés és a kommunikáció normáinak.

Hogyan ítéljük meg a nyelvjárási kiejtészváltozatokat? E jelenségek egy része megmarad keletkezésének helyén, más részük kiterjeszti hatókörüket, tehát széleskörűen elterjedhetnek. A kettősnyelvűségben (diglosszia) élők nemritkán szégyellik tájszólásukat, ezért inkább az úgynevezett köznyelvet beszélik.

A nyelvjárás használata, pl. családi környezetben, barátok társaságában természetes jelenség. Iskolai, hivatali jellegű kommunikációban, illetőleg a beszédhelyzettől függően változtat(hat)ják a kisgyermekek nyelvhasználatukat. Az enyhén nyelvjárásias beszéd sehol sem marasztható el, ugyanis a személyiség értékes tulajdonságának minősíthető a szülőföld (a nyelvsziget) nyelvi színeinek, ízeinek megőrzése. *A tájnyelvi jegyeket ne semmisítsük meg!* Családias, bizalmas hangulatokkal, helyi zamatokkal fontos szerepet játszanak nyelvünk jó hangzásában.

A táji kiejtés néhány sajátosságát az egyhangú köznyelvi kiejtés is átvehetné, pl. a hanglejtésformákat, a kétféle *e* (*e*, *ě*) megkülönböztetését, a keleti diftongusok enyhe változatát (*éi*, *iü*, *iu*), mivel ezeknek kellemes hanghatásuk van.

A nyelvjárási jelenségek nem önmagukban élnek, nem függetlenek közösségektől, tértől és időtől. A megítélésük minősége is sok mindentől függ. A *ki*, *mikor*, *hol*, *hogyan* szempontjai árnyalják, módosítják, befolyásolják a nyelvjárási jelenségek sokféle típusának megítélését, a kiejtési követelményekkel való *türelmes*, *tapintatos* megfeleltetését. Feltétlenül becses kincsnek kell tekintenünk a nyelvjárási kiejtészváltozatokat, a nyelvjárások anyagát.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a kiejtés-olvasás-nyelvtan tanítása összefügg rendszer-szemléletében, feladatstruktúrájában. Hogy következetesen érvényesül a transzferhatás, azt például helyesírásunk alapelveivel, helyesírásunk szabályaival is igazolhatjuk. A kiejtéstanítást joggal nevezhetjük közvetett helyesírás-tanításnak is. Az időtartam-tréningek végeztetésekor időtartam-jelölési tudnivalókat is gyakoroltathatunk. A hangkapcsolódásokkal összefüggésben az írott és a kiejtett alakokat vethetjük egybe.

Az olvasástanítás nélkülözhetetlen előkészítője és gyakorlatainak törvényszerű velejárója a kiejtéstanítás technológiája. Vannak a kiejtéstanításnak olyan feladatai, pl. a ritmus-, hangkapcsolat-gyakorlatok stb, amelyeket akkor tudatosíthatunk, amikor a tanulók biztonságosak a szóolvasásban. A betűjejtést kiiktató hangkapcsolatokat a természetes/spontán kommunikáció miatt azonban mindig pontosan kell artikuláltatnunk.

A beszéd prozódikus jellegével összefüggő jegyeket (hangsúly, hanglejtés, beszédtempó, szünet) az információ(ka)t közvetítő beszédegységben tudjuk gyakoroltatni, de előkészítése az utána mondható gyakorlatok keretében megtörténhet.

A kiejtés-olvasás-nyelvtan tanításának részterületeire, ezek funkcionális összehajlására a kiejtési gyakorlattípusok árnyalt bemutatásakor következetesen – számos tevékenységfajttával – utalok az általam megírt fejezetben. Tekintsük át a kiejtési gyakorlatok típusait!

Légzéstechnikai gyakorlatok

- a) Beszédlégzés
- b) Beszédhangadás

Artikulációs gyakorlatok

- a) Ajakartikulációs gyakorlatok
- b) Hangkapcsolat-gyakorlatok

Ritmusgyakorlatok

Időtartam-gyakorlatok

Hangsúlygyakorlatok

Hanglejtés-gyakorlatok

A beszédfolyamat-váltás gyakorlatai

- a) A hangerőváltás gyakorlatai
- b) A hangmagasságváltás gyakorlatai
- c) A tempóváltás gyakorlatai

Beszédszünet-gyakorlatok

A tanító kiejtéstanítással kapcsolatos szervező, irányító munkáját így foglalhatjuk össze:

A kiejtéstanítás tevékenységfajtái		Évfolyamok - Szövegtípusok	A gyakorlatok megvalósítása és időtartama	
1. Légzéstechnikai gyakorlatok	a) Beszédlégzés gyakorlatok	1.o.: számsorok, szósorok, mondókák, versek 2.o.: szósorok, mondókák, versek 3.o.: nyelvtörők, bővülő mondatok, szövegrészek 4.o.: szövegrészletek, versek	számlálással utánmondással olvasással	naponta legalább 2-3 alkalommal 3-4 percig
	b) Beszédhangadás gyakorlatok	1.o.: magán- és mássalhangzók, szótagok, szópárok 2.o.: ua. 3.o.: ua. 4.o.: ua.	utánmondással	naponta legalább 1-2 alkalommal 3-4 percig
2. Artikulációs gyakorlatok	a) Ajakartikuláci- ós gyakorlatok	1.o.: hangsorok, szósorok, szópárok, mondókák, nyelvtörők 2.o.: hangsorok, szósorok, szópárok, szókapcsolatok, mondókák, nyelvtörők 3.o.: szópárok, szósorok, mondókák, versek 4.o.: mondókák, versek, szövegek	utánmondással emlékezetből mondással olvasással	naponta legalább 3-4 alkalommal 2-3 percig
	b) Hangkapcsolat- gyakorlatok	1.o.: — 2.o.: szósorok, szópárok, szókapcsolatok 3.o.: szósorok, szövegek 4.o.: szövegek	utánmondással olvasással	hetente legalább 2-3 alkalommal 2-3 percig
3. Beszédrítmus- gyakorlatok	1.o.: szótagsorok, szósorok, nyelvtörők 2.o.: nyelvtörők, sorolók, mondókák, versek 3.o.: nyelvtörők, láncmesék, mondókamesék, versolvasás 4.o.: versolvasás	utánmondással olvasással emlékezetből mondással	hetente legalább 3-4 alkalommal 2-percig	
4. Időtartam gyakorlatok	1.o.: szósorok, szópárok, szókapcsolatok 2.o.: ua. 3.o.: szósorok, szövegek 4.o.: szókapcsolatok, szövegek	utánmondással olvasással	a) 1-2.o.: naponta legalább 2-3 alkalommal 3-4 percig b) 3-4.o.: naponta legalább 1-2 alkalommal 2-3 percig	
5. Hangsúly- gyakorlatok	1.o.: szavak, szókapcsolatok 2.o.: ua. 3.o.: szókapcsolatok, mondatok, versek 4.o.: szókapcsolatok, mondatok, szövegek	utánmondással olvasással	naponta legalább 3-4 alkalommal 4-5 percig	

A kiejtéstanítás tevékenységfajtái		Évfolyamok	Szövegtípusok	A gyakorlatok megvalósítása és időtartama	
6. Hanglejtés-gyakorlatok		1.o.: szókapcsolatok, rövid (egyszerű) mondatok 2.o.: mondatok 3.o.: szövegek 4.o.: ua.		utánmondással olvasással	naponta legalább 1-2 alkalommal 4-5 percig
7. A beszéd-folyamat-váltás gyakorlatai	a) A hangerőváltás gyakorlatai	1.o.: — 2.o.: mondkák, nyelvtörők, versek 3.o.: szövegek 4.o.: versek, szövegek		olvasással emlékezetből mondással szövegalkotással	naponta legalább 1-2 alkalommal 4-5 percig
	b) A hangmagasságváltás gyakorlatai	1.o.: — 2.o.: — 3.o.: szövegek 4.o.: versek, szövegek		olvasással emlékezetből mondással szövegalkotással	naponta legalább 1-2 alkalommal 4-5 percig
	c) A tempóváltás gyakorlatai	1.o.: — 2.o.: — 3.o.: szövegek 4.o.: versek, szövegek		olvasással emlékezetből mondással szövegalkotással	naponta legalább 1-2 alkalommal 4-5 percig
8. Beszédszünet gyakorlatai		1.o.: — 2.o.: — 3.o.: szövegek 4.o.: versek, szövegek		olvasással és/vagy emlékezetből mondással szövegalkotással 3.o.: különböző időtartamú szünetekkel; 4.o.: különböző időtartamú és fajtájú (értelmi, érzelmi, logikai) szünetekkel	naponta legalább 1-2 alkalommal 4-5 percig

A kiejtési gyakorlatok típusainak rendszeres, következetes, normakövető alkalmazásával és alkalmaztatásával fogjuk elérni a címben feltett kérdésre a választ: *gondos munka eredményeképpen igenis megújul kiejtéstanításunk!*

